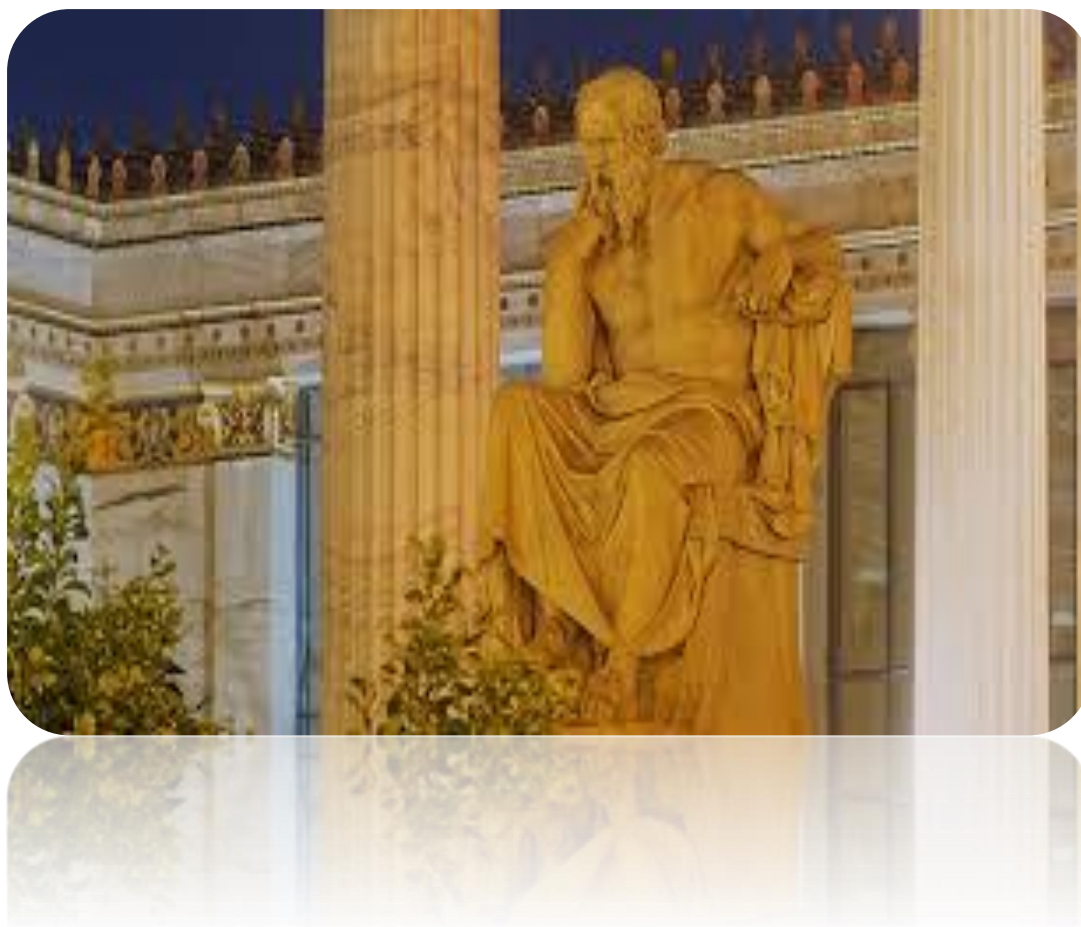

5^η ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ο άνθρωπος μέσα στην πόλη – η πολιτική αρετή

Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Θεοδώρα Γιαννακοπούλου

Φιλολόγος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 16^ησελ.3-18

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 17^ησελ.19-28

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 18^ησελ.29-38

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 19^ησελ.39-47

Η πόλις

Αριστοτέλης, Πολιτικά, Α 1.1 – 8

Ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά κάνει λόγο για διάφορες κοινωνίες. Καθεμία από αυτές έχει ένα επιμέρους συμφέρον. Για παράδειγμα αυτοί που πολεμούν επιδιώκουν τον πλούτο, τη νίκη ή την κατάκτηση μιας πόλης. Οι ναυτικοί έχουν στόχο την απόκτηση χρημάτων. Ο φιλόσοφος θεωρεί αυτές τις κοινωνίες μόρια της πολιτικής κοινωνίας. Τις τοποθετεί σε υποδεέστερη θέση από αυτή, καθώς η πολιτική κοινωνία δε στοχεύει στο ειδικό κατά περίπτωση συμφέρον αλλά σε αυτό που αφορά άπαντα τον βίον.

Διακρίνει τρεις φυσικές μορφές κοινωνικών οντοτήτων. Καθεμία έχει ένα ειδικό συμφέρον, υπηρετεί κάποιο αγαθόν (τελεολογική αντίληψη).

ΑΤΕΛΕΙΣ ΜΟΡΦΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ:

1. οίκος:

- επιδιώκει την αναπαραγωγή και τη διαίωνιση του είδους αλλά και την επιβίωση των μελών της
- Ήταν το αποτέλεσμα του φυσικού συνδυασμού άρρενος και θήλεος
- περιλαμβάνει και δούλους και ζώα
- λειτουργεί ως παραγωγική μονάδα
- Περιλαμβάνει τη συζυγική σχέση άνδρα – γυναίκας, τη σχέση πατέρα – τέκνων και τη σχέση δεσπότη – δούλου

2. κώμη:

- είναι άθροισμα οικογενειών, ένας συνοικισμός ή χωριό
- μία μικρή κοινότητα ανθρώπων που σχηματίστηκε από πλείονας οικίας
- εγγυάται ασφάλεια απέναντι στους εχθρούς, μεγαλύτερη υλική άνεση και καταμερισμό εργασίας
- ικανοποιεί ανώτερες ανάγκες από τις καθημερινές (θρησκευτική λατρεία, απόδοση δικαιοσύνης)

3. πόλις:

- η πόλις και μάλιστα η τέλειος πόλις δημιουργείται από κόμεις
- εξασφαλίζει στα μέλη της την αυτάρκεια
- συγκροτείται, για να διασφαλίζει τη ζωή (γ ι ν ο μ έ ν η)
- αλλά στην πραγματικότητα υπάρχει (ο ὄ σ α), για να εξασφαλίζει την καλή ζωή (ε ὖ ζ ῆ ν).

Πόλις

ζ ῆ ν
ε ὖ ζ ῆ ν

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιο είναι το θέμα της ενότητας;

Ο Αριστοτέλης αρχίζει να διερευνά **τι είναι η πόλις**. Εξετάζει:

- τη σχέση της πόλης (– κράτους) με τις άλλες μορφές κοινωνικής συμβίωσης
- τον σκοπό στον οποίο αποβλέπει

2. Προσδιορίστε τους όρους πόλις και κοινωνία.

Κοινωνία: η εκούσια και φυσική ένωση ανθρώπων που επιδιώκουν έναν σκοπό // η συμβιωτική κοινότητα σε όλες τις μορφές της (πᾶσαν κοινωνίαν) έχει συσταθεί αποβλέποντας σε κάποιον απώτερο, επιθυμητό και καλό γι' αυτήν στόχο (αγαθόν)
πόλις: η πόλις – κράτος, που έχει δικούς της νόμους, θεσμούς, επικράτεια και διοίκηση

3. Πώς αντιλαμβάνεστε ότι η πόλις είναι η τελειότερη μορφή κοινωνικής συμβίωσης;

κοινωνία τέλειος πόλις

Η πόλις περιλαμβάνει ατελέστερα κοινωνικά μορφώματα, όπως την οικογένεια και το χωριό. Είναι το **τέλος των δύο προηγούμενων μορφών κοινωνικής συμβίωσης**. Σε σχέση με αυτές τις κοινωνικές οντότητες η πόλις δεν είναι μία ανταλλακτική κοινωνία, που διασφαλίζει το **ζῆν**. Είναι η οργανωμένη κοινωνία που διασφαλίζει τις προϋποθέσεις για την πλήρη ανάπτυξη όλων των δυνατοτήτων του ανθρώπου ικανοποιώντας του τις πνευματικές και ηθικές ανάγκες του. Αυτή είναι η έννοια του **εὖ ζῆν**. Ὑψιστος σκοπός της είναι η συλλογική και ατομική ευτυχία των μελών της.

Ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζει την πόλις με το επίθετο τέλειος (τελεολογική αντίληψη). Μέσα σε αυτή τη λέξη ακούγεται το τέλος (= ο σκοπός για τον οποίο είναι πλασμένο το κάθετι). Δηλώνει τη στιγμή της ακμής, της τελείωσης, της ολοκλήρωσης. Το επίθετο τέλειος λέγεται σε σχέση με την ολοκλήρωση του εξελικτικού κύκλου οικία - κώμη - πόλις. Η στιγμή της ολοκλήρωσης της πόλης δηλώνει το τέλος της εξέλιξης. Αυτή η στιγμή δεν οδηγεί σε τελική φθορά αλλά σε τελική ολοκλήρωση.

Οὐθὲν γὰρ μάτην ἡ φύσις ποιεῖ

(η τελεολογική αντίληψη του Αριστοτέλη)

Ο σκοπός λειτουργεί ως ένα φυσικό αίτιο που κατευθύνει τη φυσική εξέλιξη κάθε πράγματος, ώστε να λάβει μια συγκεκριμένη μορφή. Το τέλος είναι μία σειρά ενεργειών ή η ολοκληρωμένη μορφή στην οποία τείνει ένα ον. Το τέλος ενός όντος είναι η τελείωση, η ορθή ολοκλήρωση μιας συγκεκριμένης διαδικασίας, είναι η ολοκλήρωση της φύσης του.

4. Ποιος είναι ο πρώτος παραγωγικός συλλογισμός που αποδεικνύει ότι η πόλη – κράτος είναι μορφή κοινωνικής συνύπαρξης που αποβλέπει σε ένα αγαθό;

Προκείμενη 1^η: κάθε πόλη είναι μία κοινωνία

Προκείμενη 2^η: κάθε κοινωνία έχει συγκροτηθεί για την επίτευξη κάποιου αγαθού

Συμπέρασμα: η πόλη αποβλέπει σε κάποιο αγαθό

*** Οι προκείμενες δείχνουν ότι ο Αριστοτέλης βασίζεται στη διυποκειμενική εμπειρία. Επικαλείται κάτι που το βλέπουν οι πάντες (*ὁρῶμεν*) και στο οποίο μετέχει και ο ίδιος (α' πληθυντικό πρόσωπο). **Ο συλλογισμός του έχει εμπειρικό χαρακτήρα**, καθώς βασίζεται στην παρατήρηση, στα δεδομένα των αισθήσεων.

Άρα: ο φιλόσοφος παρατηρεί την πραγματικότητα και από αυτή την παρατήρηση αντλεί επιχειρήματα. Έτσι τεκμηριώνει τις θεωρητικές του θέσεις. Συνδυάζει την εμπειρική παρατήρηση με τη θεωρητική επιχειρηματολογία. Είναι **θεωρητικός φιλόσοφος και θετικός επιστήμονας**. Εφαρμόζει τη μέθοδο αυτή στη μελέτη των φυσικών φαινομένων αλλά και στα πολιτικά θέματα.

Η χρήση των παραγωγικών συλλογισμών συμφωνεί με τις θεωρητικές πεποιθήσεις του φιλοσόφου, γιατί πίστευε ότι είναι κατά φύσιν να αναφερόμαστε πρώτα στα γενικά θέματα και ύστερα να περνούμε στα ειδικά.

5. Τι γνωρίζετε για το αριστοτελικό αγαθόν;

ἀ γ α θ ο ὦ τ ι ν ο ς

Το ἀ γ α θ ὄ ν για τον φιλόσοφο δεν είναι ένα και μοναδικό. Είναι κατά περίπτωση διαφορετικό. Άλλες ανάγκες έχει ένας υγιής άνθρωπος και άλλες ένας ασθενής. Μια τροφή μπορεί να είναι καλή για ένα ζώο και βλαβερή για ένα άλλο. **Η έννοια του αγαθού είναι πολυσήμαντη.** Αγαθό μπορεί να είναι κάτι σύμφωνο με την αρετή αλλά και κάτι ωφέλιμο ή ευχάριστο. Το ἀ γ α θ ὄ ν μπορεί να είναι όντως αγαθό ή απλώς να εκλαμβάνεται ως τέτοιο. Ο Πλάτωνας αναφέρεται σε αυτό, χωρίς ποτέ να το προσδιορίζει επακριβώς. Αναφέρεται σε ένα Αγαθό σχεδόν υπερκόσμιο και υπερβατικό. Όμως, το αριστοτελικό αγαθό δεν είναι μια καθολική και χωριστή από τον κόσμο ουσία, είναι ενθάδε και όχι επέκεινα. Η αριστοτελική θεώρηση είναι ρεαλιστική. Το αγαθό είναι ο πολιτικός στόχος της αυτάρκειας και της συλλογικής ευτυχίας.

6. Σε ποιο σημείο συνδέεται ο άνθρωπος – πολίτης με την πόλη;

Στη φράση «τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες» συνδέει ο φιλόσοφος τον άνθρωπο – πολίτη με την πόλη. Η παρενθετική αυτή πρόταση έρχεται ως αιτιολόγηση της αμέσως προηγούμενης (κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν). Δεν αναφέρει τη λέξη, αλλά οι πολίτες υπονοούνται με τη λέξη πάντες. Κάθε πολίτης επιδιώκει έναν σκοπό, την ευδαιμονία (τελεολογική αντίληψη). Η ευδαιμονία της πόλεως επιτυγχάνεται με τις πράξεις των ατόμων ως πολιτών. Οι άνθρωποι, βέβαια, δε λειτουργούν πάντα βάσει πραγματικών αγαθών. Κίνητρο για αυτούς μπορεί να είναι απλώς και μόνο το εκλαμβανόμενο ως αγαθό.

(δ ο κ ο ὦ ν τ ο ς).

Πράξεις ατόμου ευδαιμονία ατόμου
ευδαιμονία πόλεως

7. Να αναπτύξετε τον δεύτερο παραγωγικό συλλογισμό (1^η παράγραφος).

Προκείμενη 1^η: κάθε κοινωνία αποβλέπει σε κάποιο αγαθό

Προκείμενη 2^η: το αγαθό στο οποίο αποβλέπει κάθε κοινωνία αντιστοιχεί αξιολογικά στον χαρακτήρα της

Προκείμενη 3^η: η πόλη είναι η ανώτατη μορφή κοινωνικής συμβίωσης, γιατί εμπεριέχει όλες τις άλλες

Συμπέρασμα: στόχος της πόλης είναι το κορυφαίο αγαθό, δηλαδή **το αγαθό που είναι αξιολογικά ανώτερο από όλα τα άλλα**

Η υπεροχή της πόλης πηγάζει από τον σκοπό που επιδιώκει, που είναι η ολοκλήρωση των πολιτών, το *εὖ ζῆν*, η ευδαιμονία. Η υπεροχή της είναι:

- ✓ Ποιοτική, εφόσον αξιολογικά είναι ανώτερη από όλες τις μορφές κοινωνικής συμβίωσης
- ✓ Ποσοτική, εφόσον εμπεριέχει όλες τις άλλες και δεν υπάρχει κάποια μορφή κοινότητας έξω και ανεξάρτητα από αυτή

ὁ ἥ λ ο ν ὥ ς :

Εισάγει υποκειμενική γνώμη. Ασφαλώς και δεν αμφιβάλλει ο Αριστοτέλης για την ισχύ των λεγομένων του, απλώς αρχίζει επιφυλακτικά και μη δογματικά την πραγματεία του.

8. Πώς ορίζει ο Αριστοτέλης την πόλη – κράτος;

Η πόλη – κράτος είναι η μορφή κοινωνικής συμβίωσης που είναι ανώτερη από όλες, αφού εμπεριέχει όλες τις άλλες. Αποσκοπεί στο αγαθό, που αξιολογικά είναι ανώτερο από όλα τα άλλα. **Το υπέρτατο τέλος της πόλης είναι η ευδαιμονία** (τελεολογική εξήγηση).

9. Να εξηγήσετε τη σύνδεση ηθικής και πολιτικής στη σκέψη του φιλοσόφου.

Καθετί γίνεται για κάποιο αγαθό. Το αγαθό είναι το τελικό αίτιο, ο σκοπός μίας πράξης ή ενός όντος. Η επιτέλεση του σκοπού οδηγεί στην ολοκλήρωση. Το αγαθό στο οποίο αποβλέπει η πόλη – κράτος είναι το ευ ζην, η ευδαιμονία. Συνεπώς, η συμπεριφορά του ατόμου αποκτά πολιτικό περιεχόμενο. Κάθε ατομική πράξη έχει πολιτικές συνέπειες, γιατί επηρεάζει την επίτευξη της ευδαιμονίας της πόλης.

10. Ποια είναι η συλλογιστική πορεία της πρώτης παραγράφου;

- ✓ Κάθε πόλη είναι μία μορφή κοινωνικής συμβίωσης.
- ✓ Κάθε μορφή κοινωνικής συμβίωσης αποσκοπεί σε κάποιο αγαθό.
- ✓ Η πόλη αποσκοπεί σε κάποιο αγαθό.
- ✓ Η πόλη είναι η ανώτερη μορφή κοινωνικής συμβίωσης.
- ✓ Η ανώτατη μορφή κοινωνικής συμβίωσης αποσκοπεί στο ανώτατο αγαθό (το αγαθό στο οποίο αποβλέπει κάθε μορφή κοινωνικής συμβίωσης αντιστοιχεί αξιολογικά στον χαρακτήρα της).
- ✓ Η πόλη αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά.

11. Πώς δημιουργήθηκε η πόλη;

Η πόλη είναι μία μορφή κοινωνικής συμβίωσης που προήλθε αθροιστικά από τη συνένωση περισσότερων κωμών.

12. Παραπέμπει ο συγκριτικός βαθμός πλειόνων σε ακριβή αριθμό κωμών;

Ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία

Αυτός ο συγκριτικός βαθμός δεν καθορίζει με ακρίβεια τον αριθμό των κωμών που απαιτούνται. Δε θα πρέπει να είναι ούτε πολύ μικρός, ώστε να μην απειλείται η πόλη με αφανισμό εξαιτίας της έλλειψης πληθυσμού, αλλά ούτε πολύ μεγάλος, ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες που οφείλει να ικανοποιήσει. **Άρα, ο αριθμός των κωμών πρέπει να είναι τέτοιος, ώστε να εξασφαλίζεται η αυτάρκεια της πόλης.**

13. Ποιος είναι ο στόχος της πόλης;

Η πόλη αποβλέπει στο ανώτερο αξιολογικά αγαθό, την ευδαιμονία, η οποία προέρχεται από την αυτάρκεια.

14. Τι γνωρίζετε για την έννοια της αυτάρκειας;

αυτάρκεια < αυτάρκης (αυτός + αρκέω – ω)

Ο Αριστοτέλης ταύτισε την αυτάρκεια με το τέλειο αγαθό. Είναι αυτή που κάνει τη ζωή άξια να τη ζει κανείς, χωρίς να του λείπει κάτι. Η αυτάρκεια εξασφαλίζει στους πολίτες το εὖ ζῆν, την ευτυχία. Τους βοηθά να πραγματώσουν την κοινωνική – πολιτική τους φύση και να ολοκληρωθούν ως άνθρωποι.

Μια πόλη είναι αυτάρκης, αν:

- ✓ η γεωγραφική της θέση εξασφαλίζει – και μέσω του εμπορίου – άφθονα υλικά αγαθά
 - ✓ αν έχει ικανή πολεμική ισχύ, τέτοια που να κατοχυρώνει την ασφάλειά της
 - ✓ αν διαθέτει σύστημα χρηστής διοίκησης και απονομής δικαιοσύνης
- Άρα, η αυτάρκεια είναι συλλογική πολιτική ανεξαρτησία

Για να είναι η πόλη αυτάρκης, θα πρέπει να συνυπάρχουν αρμονικά τρεις παράγοντες: το μέγεθος της πόλης (ούτε πολύ μεγάλη ούτε πολύ μικρή), ο πληθυσμός της (επίσης, στα όρια του μέτρου) και οι αντίστοιχοι πόροι

Η αυτάρκεια ως ηθική αρετή αποτελεί μεσότητα. Βρίσκεται ανάμεσα:

- ✓ **στην ένδεια** (= ανεπάρκεια των αναγκαίων μέσων διαβίωσης)
- ✓ **στην υπερεπάρκεια** (= υπεραφθονία, τον υπέρμετρο πλούτο). Η υπερεπάρκεια είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη, γιατί προκαλεί ανταγωνισμό. Ο πλούτος πρέπει να έχει όριο, πέρας. Ειδάλλως, τίθεται σε κίνδυνο η συνοχή της πόλης.

15. Τι γνωρίζετε για το αριστοτελικό εὖ ζῆν;

Το εὖ ζῆν δεν προσδιορίζεται μόνο με οικονομικούς όρους. Ασφαλώς, χωρίς οικονομική ανεξαρτησία δεν μπορεί να ευτυχήσει ούτε το άτομο ούτε η κοινωνία. Αλλά η ποιότητα ζωής για τον φιλόσοφο είναι κάτι ευρύτερο και συνίσταται στην εξασφάλιση του συνόλου των προϋποθέσεων που απαιτούνται για **την ηθική και πνευματική ολοκλήρωση του ανθρώπου.** Η αποστολή της πόλης είναι να διασφαλίσει στον πολίτη τις αναγκαίες προϋποθέσεις, για να κατακτήσει την ευδαιμονία, με το να αξιοποιεί ο ίδιος τις φυσικές του καταβολές. Αυτό θα το κατορθώσει μέσω των νόμων και της παιδείας.

Μέσω της πόλης επιτυγχάνεται η ιδανική σύζευξη της ηθικής και της πολιτικής. Και οι δύο έχουν έναν σκοπό: να αναπτύξουν τις τάσεις του ανθρώπου και **να τον καταστήσουν ικανό για την κατάκτηση της αρετής.** Κατά τον Αριστοτέλη, η ολοκλήρωση και η ευδαιμονία του ατόμου συμπίπτουν με την ολοκλήρωση και την ευδαιμονία του συνόλου.

16. Διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἔστιν: Πώς κατέληξε σε αυτό το συμπέρασμα;

- ✓ Αν οι πρώτες κοινωνίες (οικία + κώμη) υπάρχουν φύσει εὔπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι
- ✓ Η πόλη είναι η ολοκλήρωση – τελειοποίηση εκείνων
Τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων
- ✓ Η φύση είναι ολοκλήρωση – τελείωση (κάθετι βρίσκει τη φύση του, όταν ολοκληρώνεται)
ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν

Διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἔστιν

17. Να συγκρίνετε την άποψη του φιλοσόφου για τη φύσει ύπαρξη της πόλης με τις αντίστοιχες απόψεις των σοφιστών.

Για τον Αριστοτέλη η γένεση της πόλης είναι μια φυσική διεργασία. Για αυτόν η πόλη υπάρχει φύσει και όχι νόμω. Η τάση του ανθρώπου προς την πολιτική κοινωνία είναι μια φυσική τάση και, επομένως, η ζωή στο πλαίσιο της πόλης δε βρίσκεται σε δυσαρμονία με τη φύση του ανθρώπου. Αντιθέτως, οι σοφιστές έβλεπαν την πόλη και τους θεσμούς της ως προϊόν σύμβασης και πρέσβευαν ότι η πόλη είναι τεχνητό κατασκεύασμα και οφείλεται στον θετό νόμο. Ως εκ τούτου, πίστευαν ότι η πολιτική κοινωνία αποτελεί στρέβλωση της ανθρώπινης φύσης και ότι είναι αντίθετη στη φύση του ανθρώπου.

18. Τι γνωρίζετε για τους όρους: φύση, αυτάρκεια, εκ φύσεως, τέλος, τέλειος, πόλη

Φύση: η μορφή που έχει ένα ον κατά τη στιγμή της τελείωσής του

Αυτάρκεια: το τέλειο αγαθό για τον Αριστοτέλη που κάνει τη ζωή αξια να τη ζει κανείς

Εκ φύσεως: κατά φυσική αναγκαιότητα, όχι κατόπιν συμφωνίας

Τέλος: ο σκοπός στον οποίο τείνει ένα ον, η τελείωση, η ολοκλήρωση

Τέλειος: ο ολοκληρωμένος

Πόλη: κοινωνική οντότητα, η ανώτερη από τις άλλες μορφές συμβίωσης, γιατί είναι το **τέλος** της, αποβλέπει στην αυτάρκεια, η οποία εξασφαλίζει την ευδαιμονία, υπάρχει εκ φύσεως

19. Για ποιο λόγο υπάρχουν οι κοινωνίες και η πόλη;

Κάθε μορφή κοινωνικής συνύπαρξης έχει συγκροτηθεί για **χάρη κάποιου αγαθού**. Η πόλις έχει ως στόχο το αξιολογικά ανώτερο από όλα τα αγαθά, την ευδαιμονία, που εξασφαλίζεται μέσω της αυτάρκειας. Την αυτάρκεια μόνο η πόλις μπορεί να προσφέρει. Άρα, η πόλις αποσκοπεί στην τελείωση και στην ευδαιμονία του ανθρώπου και του συνόλου. Γι' αυτόν τον σκοπό συγκροτήθηκε.

20. Ταυτίζονται οι όροι κοινωνία και πόλις, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη;

Οι όροι δεν ταυτίζονται. Στον ορισμό της πόλης – κράτους η κοινωνία αποτελεί το προσεχές γένος της.

21. Ο Αριστοτέλης διακρίνει τον λόγο δημιουργίας της πόλης από τον λόγο ύπαρξής της. Ποιος είναι ο καθένας; Ποιο περιεχόμενο αποδίδει στους όρους ζην και ευ ζην;

Ο λόγος συγκρότησης της πόλης αποδίδεται με τη φράση **γινομένη μὲν τοῦ ζῆν ἕνεκεν** ενώ ο λόγος ύπαρξής της με τη φράση **οὕσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν**. Το **ζῆν** αναφέρεται στην κάλυψη των βασικών αναγκών του ανθρώπου. Το **εὖ ζῆν** παραπέμπει σε μία ανώτερη ποιότητα ζωής, η οποία χαρακτηρίζεται από πληρότητα και ποιότητα.

22. Έχει υποστηριχτεί ότι τα αριστοτελικά κείμενα αποτελούν σημειώσεις που χρησιμοποιούσε ο φιλόσοφος στη διδασκαλία του στην Ακαδημία ή στο Λύκειο. Επαληθεύεται η εκτίμηση αυτή από το κείμενο;

Αρκετά γνωρίσματα των έργων αυτών τεκμηριώνουν ότι τα σωζόμενα έργα του Αριστοτέλη – μεταξύ των οποίων και τα Πολιτικά – αντιστοιχούν στη διδασκαλία που έκανε στους προχωρημένους μαθητές του στην Ακαδημία ή το Λύκειο. Παρακολουθούμε τον **συνεχή λόγο**, τη **λογική συγκρότηση** και τη **μεθοδικότητα της σκέψης του**. Στη συγκεκριμένη ενότητα ο φιλόσοφος προχωρά σταδιακά στον ορισμό της πόλης, προσδιορίζοντας την προέλευση και τον σκοπό της. Η τάση του για ακριβολογία είναι εμφανής και το ύφος του κειμένου είναι πυκνό.

Η πρώτη παράγραφος αποτελείται από μία σύνθετη συντακτικά περίοδο, στην οποία περιλαμβάνεται μία παρενθετική πρόταση με τη μορφή προσθήκης. Ευδιάκριτη είναι η τάση του για επιγραμματική διατύπωση. Η χρήση του πρώτου πληθυντικού προσώπου ερμηνεύεται από τον επικοινωνιακό χαρακτήρα του κειμένου.

23. Τέλειος: η μία μετάφραση αποδίδει το επίθετο αυτό στο ουσιαστικό πόλις, ενώ η άλλη στο κοινωνία. Ποια είναι ακριβέστερη;

Ο Β. Μπετσάκος αποδίδει στη νέα ελληνική το χωρίο συνδέοντας το επίθετο με το ουσιαστικό πόλις. Άρα, η μετάφραση είναι: «Η κοινωνία που αποτελείται από περισσότερες κώμες είναι ολοκληρωμένη πόλη.»

Ο Δ. Παπαδής αποδίδει το επίθετο στο ουσιαστικό κοινωνία. «Η πόλη δεν είναι, λοιπόν, τίποτα άλλο παρά η τέλεια κοινωνία που αποτελείται από περισσότερες κώμες».

Προκύπτουν νοηματικές αποκλίσεις. Η πρώτη μετάφραση δημιουργεί στον αναγνώστη την εντύπωση ότι υπάρχει και μη τέλεια – ολοκληρωμένη πόλη. Η δεύτερη μετάφραση αποδίδει την αριστοτελική σκέψη, σύμφωνα με την οποία υπάρχουν πολλές μορφές κοινωνίας, αλλά η πόλη αποτελεί την τέλεια μορφή της. Είναι η κορυφαία μορφή κοινωνικής οργάνωσης.

24. τοῦ κυριωτάτου πάντων: Στα Ηθικά Νικομάχεια το υπέρτατο αγαθό ο Αριστοτέλης το είχε χαρακτηρίσει με την έκφραση το ακρότατον πάντων των πρακτων αγαθων. Ποιο ήταν αυτό; Γραψτε ένα δοκίμιο για τη σύμπτωση ή μη του υπέρτατου αγαθού για το άτομο με το υπέρτατο αγαθό για την πολιτεία.

Ο Αριστοτέλης αναφέρεται στο **υπέρτατο αγαθό** στο οποίο αποβλέπει η πόλις, στην **ευδαιμονία**. Μάλιστα, τη θεωρεί στα Ηθικά Νικομάχεια **ἐνέργεια της ψυχῆς σύμφωνα με τους κανόνες της τέλειαις αρετῆς**. Επομένως:

- ο άνθρωπος κατακτά την ευδαιμονία μέσω της κατάκτησης της αρετῆς κατακτά την ευδαιμονία.
- Η ευδαιμονία, το υπέρτατο αγαθό για τον άνθρωπο.
- Αποτελεί υπέρτατο αγαθό και για την πόλη.

- Η ηθική συνδέεται με την πολιτική. Η ηθική πράξη είναι πολιτική πράξη.

25. Η παρατήρηση του Αριστοτέλη «πᾶσαι μὲν ἀγαθοὺ τινος στοχάζονται,» νομίζετε ότι είναι δυνατό να ισχύει για τις κοινωνίες της εποχής μας;

Κάθε κοινωνία – οικογένεια, επαγγελματική ομάδα, μαθητική κοινότητα, πολιτική παράταξη – συγκροτείται και διατηρείται στη βάση ενός κοινού συμφέροντος, κάποιου αγαθού. Ο κοινός αυτός σκοπός διαφέρει κατά περίπτωση. Όμως, η ύπαρξή του διασφαλίζει τη συνοχή και την ενότητα της κοινωνίας, ενώ η απουσία του οδηγεί στη διάλυσή της.

Για παράδειγμα, η συνοχή των σύγχρονων κοινωνιών απειλείται από τα φαινόμενα του άκρατου ατομικισμού, γιατί αυτές οι συμπεριφορές απειλούν τη συνοχή και την πραγματική ευδαιμονία του συνόλου και των μελών του.

26. Να εντοπίσετε όλους τους χαρακτηρισμούς που ο φιλόσοφος αποδίδει στην πόλη και να τους χρησιμοποιήσετε, για να συνθέσετε έναν ορισμό.

Η πόλη είναι μία κοινότητα ανθρώπων, που υπάρχει εκ φύσεως, ανώτερη από τις άλλες (τέλεια, ολοκληρωμένη), που επιτυγχάνει την αυτάρκεια και υπηρετεί την ευδαιμονία.

27. Να συγκρίνετε τη θέση του φιλοσόφου για τον άνθρωπο ως «ζών πολιτικών» με όσα αναφέρει ο Πρωταγόρας για τον άνθρωπο.

Ο άνθρωπος στον πρωταγόρειο μύθο αξιοποιεί τα δώρα του Προμηθέα και αναπτύσσει πολιτισμό. Όμως, οι πόλεις απειλούνται με αφανισμό λόγω της έλλειψης πολιτικής τέχνης. Τότε ο Δίας διατάζει τον Ερμή να μοιράσει στους ανθρώπους την αιδώ και τη δίκη. Η απόκτηση της πολιτικής αρετής είναι προϊόν του χρόνου και της ανάγκης. Δηλαδή **ο άνθρωπος δημιούργησε σταδιακά τα στοιχεία εκείνα που του επέτρεψαν να συμβιώνει με τους άλλους ανθρώπους συγκροτώντας πόλεις.** Αντιθέτως, για τον **Αριστοτέλη η πόλη και οι προγενέστερες και ατελέστερες μορφές κοινωνικής συμβίωσης αποτελούν φυσικές οντότητες.**

Βέβαια, **ο Πρωταγόρας**, αν και πιστεύει ότι η πολιτική αρετή δεν ήταν εξ αρχής μέρος της ανθρώπινης φύσης, θεωρεί ότι **η ανθρώπινη φύση ενέχει τις καταβολές, για να εξελιχθεί ηθικά και ότι οι άνθρωποι ένιωθαν την ανάγκη κοινωνικής συμβίωσης.** Άρα, αναγνωρίζει την αναγκαιότητα της κοινωνικής ζωής και την έμφυτη τάση του ανθρώπου να την επιζητεί. Από αυτό το πρίσμα, η θέση του Πρωταγόρα αποτελεί προδιατύπωση της άποψης του Αριστοτέλη, ότι ο άνθρωπος είναι φύσει πολιτικών ζώον.

π ᾶ σ α π ό λ ι ς / π ᾶ σ α κ ο ι ν ω ν ί α # όλες οι
πόλεις και όλες οι κοινωνίες αλλά
κάθε μορφή πόλης και κάθε μορφή κοινωνίας

- προσπαθεί να συμπεριλάβει τις ποικίλες εκδοχές του πολιτικού φαινομένου, ενός πολύτροπου και πολυμορφικού φαινομένου

ἤ δ ἡ π ά σ η ς ἔ χ ο υ σ α π έ ρ α ς τ ῆ ς α ύ τ α ρ κ ε ί α ς

η αυτάρκεια επιδέχεται διαβαθμίσεις. Δεν είναι απόκτημα που το έχει ή δεν το έχει μια πόλη. Τέλειος πόλις, όμως, είναι αυτή που «τερματίζει» την αυτάρκεια.

Με τη φράση ὥ ς ἔ π ο ς ε ἰ π ε ἶ ν

επισημαίνει ότι στην πραγματικότητα δεν υπάρχει οριστικό πέρας της αυτάρκειας.

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΖΩΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Αριστοτέλης, Πολιτικά, Α 1.10 – 11, 1253a7-18

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με τι συγκρίνει ο Αριστοτέλης τον άνθρωπο και ποιο είναι το αποτέλεσμα της σύγκρισης;

Ο Αριστοτέλης **συγκρίνει τον άνθρωπο με τα αγελαία ζώα**, δηλαδή με αυτά που σχηματίζουν αγέλες (= κοινωνίες). Η σύγκριση (**μᾶλ λ ο ν**) είναι σύγκριση υπεροχής για τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος είναι πολιτικό ον περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο αγελαίο ζώο. Διαθέτει την κοινωνικότητα σε ανώτερο βαθμό. Άλλωστε, η ποιοτική διαφορά του ανθρώπου θα φανεί από τον τρόπο επικοινωνίας που χρησιμοποιεί σε σύγκριση με τα αγελαία ζώα. Το **μᾶλ λ ο ν** δηλώνει πως ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει και έναν βαθμό – μικρότερο σε σχέση με τον άνθρωπο – βαθμό πολιτικότητας και στα αγελαία ζώα, ειδικά στα διάφορα είδη μελισσών.

2. Ποια αντίληψη ανιχνεύεται πίσω από τη φράση του Αριστοτέλη «Οὐθὲν γὰρ μάτ η ν ἢ φύ σ ι ς π ο ι εῖ»;

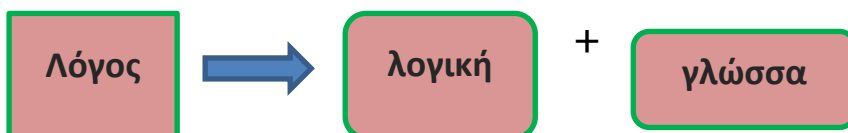
Στη φύση δε γίνεται τίποτα μάταια. Διέπεται από σκοπιμότητα. Υπάρχει κάποιος λόγος για τα πάντα, τα πάντα εξυπηρετούν κάποια σκοπιμότητα. Το τυχαίο στη φύση αποτελεί εξαίρεση. Κάθε φυσική ύπαρξη αποβλέπει στην εκπλήρωση κάποιου σκοπού από την οποία νοσηματοδοτείται. Η **τελεολογική αντίληψη** του φιλοσόφου είναι εύκολο να εντοπιστεί στη δεδομένη φράση. Προνομιακός χώρος της τελεολογίας είναι η βιολογία. Για παράδειγμα, το σχήμα των δοντιών εξυπηρετεί την πρόσληψη και την επεξεργασία της τροφής. Τα μυρμήγκια και οι μέλισσες κάνουν στοχευμένες ενέργειες, για να επιβιώσει η κοινότητά τους. Τα φύλλα υπάρχουν χάριν των καρπών. Ο Αριστοτέλης βασίζεται στη βιολογία και επεκτείνει το τελεολογικό του μοντέλο και σε άλλα πεδία των φυσικών επιστημών.

Φύσις > φύ (ρίζα) + σις (κατάληξη)

Δηλώνει την εκτύλιξη της ενέργειας,
αποκτά δυναμικό περιεχόμενο και
δηλώνει το γίνεσθαι και όχι το είναι.
Πρέπει να τη συνδέουμε με τη σημασία
της ανάπτυξης.

3. Τι σημαίνει λόγος;

Ο λόγος έχει διττή σημασία. Είναι η λογική και η γλώσσα. Στην ενότητά μας ο λόγος αντιδιαστέλλεται προς τη φωνή. Επομένως, έχει περισσότερο τη σημασία της γλώσσας (χωρίς βέβαια να χάνεται η σημασία της ανθρώπινης λογικής).

4. Πώς ορίζει ο φιλόσοφος τον άνθρωπο;

Ο άνθρωπος εντάσσεται στο σύνολο των αγελαίων ζώων (έννοια του γένους) και η πιο ουσιαστική διαφορά του από τα υπόλοιπα αγελαία ζώα είναι ότι έχει λογική και ικανότητα ομιλίας (ειδοποιός διαφορά).

Ο άνθρωπος

ζώο με γνώρισμα τον λόγο

5. Να συγκρίνετε την άποψη του Αριστοτέλη για τη γλώσσα και τις λειτουργίες της με τις θεωρίες των σύγχρονων γλωσσολόγων.

Η σκέψη του Αριστοτέλη συμβαδίζει με τις θεωρίες των σύγχρονων γλωσσολόγων. Σύμφωνα με αυτούς, η γλώσσα είναι ο κύριος φορέας της σκέψης του ανθρώπου. Έννοιες, αισθήματα, συναισθήματα, νοοτροπία και στάση ζωής εκφράζονται με τη γλώσσα. Σκέψη και γλώσσα δε νοούνται χωριστά η μία από την άλλη. Με τη γλώσσα οργανώνεται και εκφράζεται η αντικειμενική πραγματικότητα.

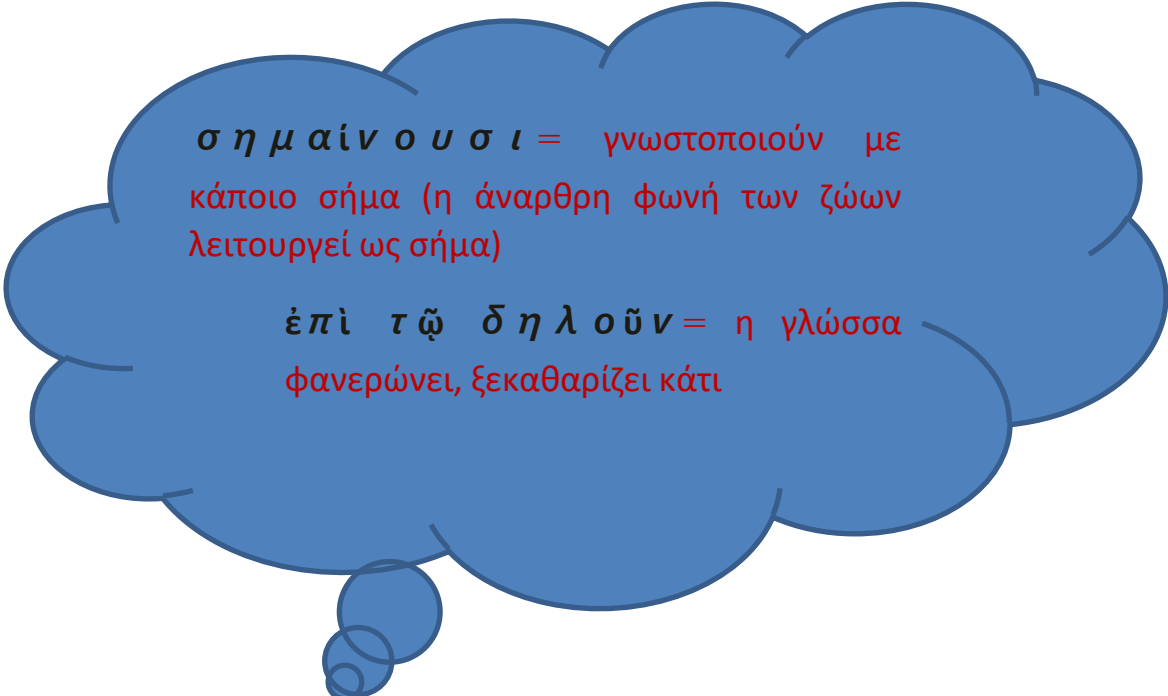
6. Με τι εφοδίασε η φύση τα ζώα;

Η φύση εφοδίασε τα ζώα με την απλή φωνή, με την ικανότητα να εκφράζονται με άναρθρους ήχους. Η φωνή είναι άναρθρος ήχος, ενώ ο λόγος είναι έναρθρος. Ο έναρθρος λόγος παράγεται από τις προτάσεις ή μόνο τις λέξεις. Οι λέξεις δημιουργούνται από φθόγγους.

7. Ποια είναι η ειδοποιός διαφορά του λόγου από τη φωνή;

Η απλή φωνή των ζώων εκφράζει **ενστικτώδεις αντιδράσεις**. Τα σήματα των άλλων ζώων επιτρέπουν στην ανώτερη εξελικτικά περίπτωση (μέχρι γάρ τούτου ή φύσις αὐτῶν ἐλήλυθε) τη λειτουργία της αγέλης.

Ο άνθρωπος είναι από τη φύση του εφοδιασμένος με την **ικανότητα του λόγου**, ώστε να μπορεί να εκφράζει συναισθήματα, σκέψεις, ηθικές έννοιες και αξίες, όπως είναι το ωφέλιμο, το βλαβερό, το όμορφο, το άσχημο, το όσιο, το ανόσιο, το δίκαιο και το άδικο και άλλες αντίστοιχες διαζεύξεις / διαπιστώσεις. Η ικανότητα της κατανόησης (**αἴσθησις**) και κοινωνολόγησης **πολιτικών αξιών και αντιστίξεων** είναι ο καθοριστικός παράγοντας που συγκροτεί οικογένειες και πόλεις (ή δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν). Χάρη στον λόγο ο άνθρωπος είναι πιο πολιτικό ον από τα αγγελαία ζώα και κατά προέκταση το πιο πολιτικό από όλα τα ζωντανά όντα.

σημαίνουσι = γνωστοποιούν με
κάποιο σήμα (η άναρθρη φωνή των ζώων
λειτουργεί ως σήμα)

ἐπὶ τῷ δηλοῦν = η γλώσσα
φανερώνει, ξεκαθαρίζει κάτι

8. Ποια είναι η σχέση του λόγου με την πολιτική φύση του ανθρώπου;

Ο άνθρωπος:
πολιτικὸν ζῶον
ζῶον λόγον ἔχον

Λογικότητα
πολιτικότητα

Δεν πρόκειται για δύο διακριτά
γνωρίσματα αλλά για ένα και το αυτό.

Λογικότητα και πολιτικότητα ταυτίζονται, συνιστώντας την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου μέσα στο ευρύτερο γένος των ζωντανών όντων. Αν ο άνθρωπος ήταν μόνο κοινωνικό ον, ίσως να του αρκούσε η φωνή, για να εξωτερικεύει τα αισθήματά του στα άλλα μέλη της κοινότητας – αγέλης. Αυτό ίσως του εξασφάλιζε την επιβίωση, το ζην. Η γλώσσα, όμως, είναι αξία πολιτική. Βοηθά στη σύλληψη και έκφραση των ηθικών αξιών. Συνδέεται με πολιτικές αξίες. Γι' αυτό οδηγεί στο ευ ζην. Αυτό το γεγονός οδηγεί στη γένεση και στη λειτουργία των διαφόρων μορφών κοινωνικής συμβίωσης. **Ο λόγος είναι μέσο διαμόρφωσης της πολιτικής συνείδησης του ανθρώπου.**

Αλλά και η πολιτική έχει γλωσσική ουσία, γιατί από αυτούς που προβάλλουν λεκτικά την αντίληψή τους για το κοινό αγαθό συγκροτείται η συμβιωτική κοινότητα της πόλης.

9. Ποια έννοια βρίσκεται στην κορωνίδα των αρετών του ανθρώπου και με ποιον εκφραστικό τρόπο αισθητοποιείται;

Ο Αριστοτέλης παραθέτει ζεύγη εννοιών, τις οποίες ιεραρχεί κλιμακωτά. Από ένα βιολογικό επίπεδο ενστίκτων και ορμών προχωρά σε ένα υψηλότερο, ηθικό και πνευματικό: ευχάριστο – δυσάρεστο, ωφέλιμο – βλαβερό, καλό – κακό, **δίκαιο – άδικο**. Το τελευταίο ζευγάρι αποτελεί κορύφωση της κλιμάκωσης. Η δικαιοσύνη βρίσκεται στην κορωνίδα των αρετών του ανθρώπου, τη βάση της πολιτικής κοινωνίας.

10. Παρουσιάστε τον συλλογισμό της παραγράφου.

ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ

- ✚ Η φύση δεν κάνει τίποτα δίχως λόγο και αιτία.
- ✚ Η φύση έδωσε στον άνθρωπο τον λόγο.
- ✚ Ο άνθρωπος με τον λόγο διατυπώνει ηθικές έννοιες: το ωφέλιμο, το βλαβερό, το καλό, το κακό, το δίκαιο και το άδικο.
- ✚ Επειδή οι άνθρωποι διατυπώνουν ηθικές έννοιες, μπορούν να συγκροτούν οικογένειες και πόλεις.

ΑΡΑ:

Ο άνθρωπος είναι από τη φύση του πολιτικό ον.

11. Χρησιμοποιείται η λέξη κοινωνία με την ίδια σημασία σε αυτή και την προηγούμενη ενότητα;

Στην προηγούμενη ενότητα η κοινωνία ήταν η συμβιωτική ομάδα, η κοινότητα. Σε αυτή την ενότητα η κοινωνία είναι η συμμετοχή. Οι δύο σημασίες είναι σχετικές μεταξύ τους. Η συμμετοχή σε αγαθά αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα διαμόρφωσης μιας κοινότητας, μιας ομάδας συμβίωσης.

Κοινωνία

συμμετοχή

12. Τι ακριβώς αιτιολογεί ο σύνδεσμος γάρ σε καθεμιά από τις φορές που χρησιμοποιείται;

ΧΩΡΙΑ	ΤΙ ΑΙΤΙΟΛΟΓΕΙ
Ούθ'έν γάρ, ὥς φαμέν, μάτην ἢ φύσις ποιεῖ	Ο ἄνθρωπος εἶναι ὀν προορισμένο ἀπὸ τῆ φύσῃ του νὰ ζεῖ σε πόλεις
(μέχρι γάρ τούτου ἢ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθε, τοῦ ἔχειν αἴσθησιν λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις	Ἡ ἀπλή φωνή των ζώων εκφράζει τῇ λύπῃ καὶ τῇ ευχαρίστηση
τοῦτο γάρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον	Ο προορισμός του λόγου εἶναι νὰ γνωστοποιεῖ τὸ ὠφέλιμο καὶ τὸ βλαβερό, τὸ δίκαιο καὶ τὸ ἀδικο

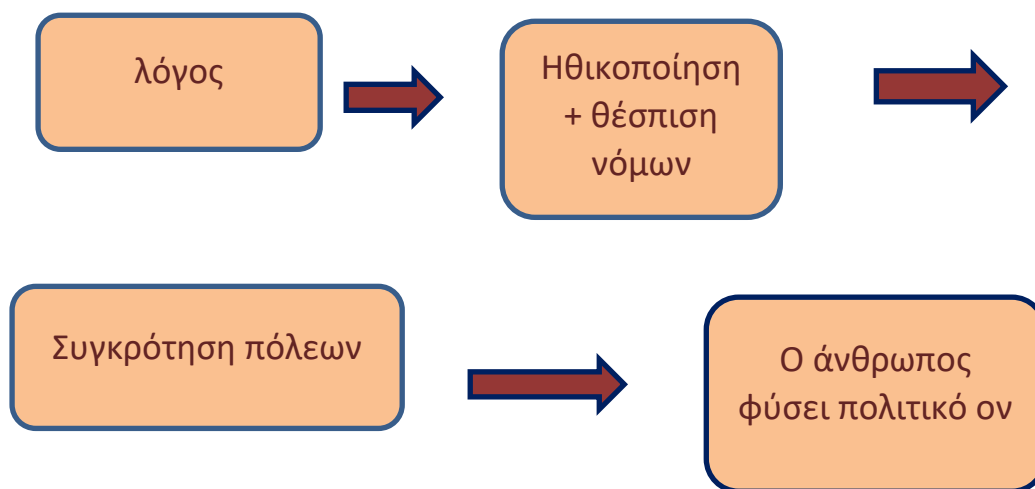
13. Μελετήστε τὴ μετάφραση τοῦ Β. Μοσκόβη στὴν ὁποία συναντῶνται ὀρισμένες λέξεις που δεν υπάρχουν στο κείμενο τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅπως ἐναρθρος, ἀναρθρος, συναισθήματα, ἀξίες. Εἶναι θεμιτὴ ἡ συγκεκριμένη μεταφραστικὴ ἐπιλογή;

Στο κείμενο τοῦ Β. Μοσκόβη συναντῶνται λέξεις που δεν υπάρχουν στο κείμενο τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅπως ἐναρθρος, ἀναρθρος, συναισθήματα, ἀξίες. Ἡ νεοελληνικὴ ἀπόδοση τοῦ Μοσκόβη υπηρετεῖ τὴ σαφήνεια των νοημάτων καὶ ἀποτελεῖ θεμιτὴ μεταφραστικὴ ἐπιλογή. Τα ἐπίθετα ἐναρθρος καὶ ἀναρθρος ἀντιδιαστέλλουν τὸν λόγο ἀπὸ τὴ φωνή. Ἡ χρῆση των ουσιαστικῶν συναισθήματα καὶ ἀξίες ἀποσαφηνίζει τις ἀντωνυμίες *ταυτα, των ἄλλων καὶ τούτων*.

14. Να εκθέσετε με δικά σας λόγια τις διδασκαλίες του φιλοσόφου για τα ακόλουθα: α) ο λόγος αποτελεί γνώρισμα του ανθρώπου β) η δημιουργία των πόλεων οφείλεται στο γεγονός ότι ο άνθρωπος έχει τον λόγο

Η **φύση** έχει εφοδιάσει τα ζώα με τη **φωνή**, τις άναρθρες κραυγές, για να μπορούν να εκφράζουν το συναίσθημα του ευχάριστου και του δυσάρεστου. Έτσι, μπορούν να εκπληρώσουν τον σκοπό της ύπαρξής τους, την **επιβίωση**.

Αντιθέτως, **ο άνθρωπος** είναι εφοδιασμένος με τον **λόγο** (σε αυτό διαφοροποιείται από τα άλλα ζώα) **μέσω του οποίου** εκφράζει αφηρημένες έννοιες και αξίες, ηθικοποιείται, θεσπίζει νόμους, δημιουργεί πολιτισμό και συγκροτεί κοινωνίες.

15. Σε ποιους νομίζετε ότι απαντά ο Αριστοτέλης με τις απόψεις του;

Οι απόψεις του Αριστοτέλη αντιμάχονται τις θέσεις των σοφιστών. Οι σοφιστές θεωρούσαν την πόλη και τους θεσμούς της προϊόν σύμβασης. Πίστευαν ότι η πόλη είναι τεχνητό κατασκεύασμα που οφείλεται στον θετό νόμο και, επομένως, είναι αντίθετη με τη φύση του ανθρώπου. Σύμφωνα με αυτούς, ο σοφός άνθρωπος είναι αυτάρκης και δε χρειάζεται να είναι πολίτης μιας χώρας αλλά μόνο του κόσμου, μία άποψη που τροφοδοτήθηκε από την απογοήτευση που κυριάρχησε στην Ελλάδα μετά τη μάχη της Χαιρώνειας.

Ο φιλόσοφος επιδιώκει να ανασκευάσει τις αντίθετες απόψεις των σοφιστών και των κυνικών φιλοσόφων. Πιστεύει ότι η **πολιτική ζωή είναι κάτι το φυσικό για τον άνθρωπο**, προάγει τον ανθρώπινο βίο και οδηγεί τα άτομα και το σύνολο στην ευδαιμονία.

16. Να συσχετίσετε την άποψη του Αριστοτέλη «Η συμμετοχή σε όλα αυτά είναι που κάνει την οικογένεια και την πόλη.» με τον νόμο του Δία στον μύθο του Πρωταγόρα, την εξήγηση του σοφιστή και τη θέση του Ηράκλειτου στην Εισαγωγή της Πολιτείας.

Αριστοτέλης: Η συμμετοχή σε όλα αυτά είναι που κάνει την οικογένεια και την πόλη.

Πρωταγόρας: Όποιος είναι ανίκανος να συμμετέχει στον σεβασμό και τη δικαιοσύνη να τον σκοτώνουν, σαν να είναι αρρώστια για την πόλη.

Ερμηνεία του Πρωταγόρα: Γιατί, κατά τη γνώμη τους, όλοι πρέπει να μετέχουν σε αυτή την αρετή, αλλιώς δεν είναι δυνατό να υπάρχουν πόλεις.

Ηράκλειτος: Ούτε ο ήλιος δεν μπορεί να υπερβεί τα όρια στα οποία κινείται. Αν τυχόν τα υπερβεί, τότε οι Ερινύες, οι βοηθοί της Δικαιοσύνης, θα τον βρουν και θα τον επαναφέρουν στην τροχιά του.

Κατά τον Αριστοτέλη, η σύλληψη και η έκφραση των ηθικών αξιών οδήγησαν στη γένεση και στη λειτουργία μορφών κοινωνικής συμβίωσης. Κορυφαία αξία στην αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία είναι η δικαιοσύνη, χωρίς την οποία η συγκρότηση και διατήρηση πολιτικών κοινωνιών είναι αδύνατες.

Παρόμοια θέση διατυπώνει και ο Πλάτωνας. Η συμμετοχή στην αιδώ και τη Δίκη είναι αναγκαίος όρος για την ύπαρξη της πόλης. Η αποδοχή από την πλευρά των πολιτών των ηθικών και κοινωνικών αξιών είναι προϋπόθεση για τη συγκρότηση και διατήρηση της πόλης. Γι' αυτό ο νόμος του Δία προβλέπει τη θανατική ποινή για όσους αρνούνται να αποδεχτούν τις θεμελιώδεις αυτές αξίες.

Την ίδια αναγκαιότητα προβάλλει και ο Ηράκλειτος. Αυτός θέτει τα όρια των ανθρώπινων πράξεων σε ένα συμπαντικό πλαίσιο. Ο άνθρωπος που ξεπερνά το μέτρο τιμωρείται. Ο ίδιος νόμος ισχύει για φυσικά φαινόμενα ή ουράνια σώματα. Όπως ο ήλιος δεν πρέπει να ξεπεράσει τα «μέτρα» που του αναλογούν, έτσι και ο άνθρωπος οφείλει να αποδεχτεί τον πολιτικό του βίο, συμμετέχοντας στην αιδώ και τη δίκη.

Αριστοτέλης: Λόγος > σύλληψη ηθικών αξιών (στην κορωνίδα: η δικαιοσύνη) > γένεση μορφών κοινωνικής συμβίωσης > δημιουργία πολιτισμού

Πλάτωνας: συμμετοχή στην αιδώ και τη δίκη

Ηράκλειτος: τιμωρία σε αυτόν που ξεπερνά το μέτρο

17. Αυτάρκεια – άνθρωπος: Είναι συμβατές έννοιες;

Στα Πολιτικά του Αριστοτέλη **η αυτάρκεια είναι ιδιότητα μόνο της πόλεως**, που εγγυάται την ευδαιμονία.

Αντιθέτως, ο άνθρωπος δεν είναι αυτάρκης. Κάθε μεμονωμένο άτομο βρίσκεται στην ίδια θέση που βρίσκονται τα μέρη προς το όλον. **Το μεμονωμένο άτομο είναι λειτουργικά ανύπαρκτο**. Δεν μπορεί να πραγματοποιήσει τους στόχους του και να επιτελέσει το έργο, που έχει προσδιορίσει η φύση για αυτό.

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΛΕΙΟΨΗΦΙΑΣ

Αριστοτέλης, Πολιτικά, Γ 6. 3 – 4, 1281a39-b10

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι θα πραγματευτεί σε αυτή την ενότητα ο Αριστοτέλης;

Πολιτική θέση: Στην πολιτική κοινότητα πρέπει να είναι κυρίαρχο το πλήθος των πολιτών και όχι οι λίγοι άριστοι. Η θέση του Αριστοτέλη αποτελεί απάντηση στην ένσταση που διατυπωνόταν από πολλούς ολιγαρχικούς και αριστοκράτες, ότι, εφόσον υπάρχουν κάποιοι άριστοι άνδρες, δεν πρέπει να κατέχει την εξουσία ο δήμος.

Πολιτικό επιχείρημα: Το πολιτικό σώμα των πολλών είναι ανώτερο από τους λίγους άριστους.

Αναλογική τεκμηρίωση:

- ✓ Τα δείπνα που πραγματοποιούνται με τη συνδρομή των πολλών είναι καλύτερα από εκείνα που αναλαμβάνει ένας χορηγός.
- ✓ Το πολιτικό σώμα των πολλών μοιάζει με έναν άνθρωπο που έχει πολλά πόδια, χέρια και αισθήσεις και, άρα, είναι πιο ικανός. Γιατί;
 - Οι πολλοί συνεισφέρουν στο πεδίο της αρετής και της φρόνησης ο καθένας το λιθαράκι του (λογική τεκμηρίωση)
 - Οι πολλοί είναι ανώτεροι κριτές έργων τέχνης (κοινωνιολογική τεκμηρίωση)

2. Προσδιορίστε το περιεχόμενο του πλήθους και των άριστων.
Πώς καθορίζεται η μορφή του πολιτεύματος;

Το πλήθος ο δήμος, το σύνολο των πολλών και φτωχότερων πολιτών που συγκρούεται με τους άριστους

οι άριστοι οι πλουσιότεροι πολίτες με ευγενική και αριστοκρατική καταγωγή

Στην πολιτική ζωή η μορφή του πολιτεύματος καθορίζεται από το **ποιος ασκεί την εξουσία**. Όταν η εξουσία ανήκει στο πλήθος, το πολίτευμα χαρακτηρίζεται δημοκρατία. Όταν η εξουσία ανήκει στους άριστους, το πολίτευμα λέγεται αριστοκρατία. Τη δομική **σύνδεση της πλειονότητας των πολιτών με το δημοκρατικό πολίτευμα** την ονομάζουμε **αρχή της πλειοψηφίας**. Αυτή ήταν η θεμελιώδης αρχή της άμεσης αθηναϊκής δημοκρατίας.

3. Ποιες είναι οι λεξιλογικές επιλογές του φιλοσόφου που καθιστούν το ύφος του διαλλακτικό;

Η χρήση των:

- μάλλον

Η πολιτική κυριαρχία του πλήθους δεν είναι απόλυτη. Η μειοψηφία θα έχει και αυτή πολιτική δύναμη και δικαιώματα. Ο φιλόσοφος κάνει μια εξισορροπιστική πολιτική πρόταση που κινείται στο πλαίσιο της γενικότερης έφεσής του προς τη μεσότητα και τη μετριοπάθεια. Η αναγνώριση της ανάγκης για μια ισορροπία ανάμεσα στις πολιτικές δυνάμεις, η προτεραιότητα της πλειοψηφίας που δεν καταργεί τα δικαιώματα της μειοψηφίας παραμένει θεμέλιος λίθος των σύγχρονων δημοκρατιών.

- δόξειεν ἂν λέγεσθαι καὶ τιν' ἔχειν ἀπορίαν τάχα δὲ κἂν ἀλήθειαν (δύο δυνητικές ευκτικές + ἔχειν ἀπορίαν).
Η αμφιβολία του μειώνεται κλιμακωτά.

Από το πιθανολογικό της εντύπωσης

στη συνειδητοποίηση του προβλήματος
ἔχειν ἀπορίαν

στην πιθανότητα της αλήθειας
τάχα δὲ κἂν ἀλήθειαν

- της φράσης ὅμως ἐνδέχεται
Το πολιτικό σώμα των πολλών είναι ανώτερο από τους λίγους εκλεκτούς. Αυτό, όμως, είναι μια πιθανότητα και όχι βεβαιότητα. Σε επόμενη ενότητα ο φιλόσοφος θα τονίσει ότι η θετική έκβαση του ενδεχόμενου αυτού κρίνεται από την παιδεία του πολιτικού σώματος.

Τι δείχνουν αυτές οι γλωσσικές επιλογές;

Δείχνουν την επιφύλαξη με την οποία ο φιλόσοφος προσεγγίζει τη θέση. Το ύφος του είναι αναμενόμενα **διστακτικό - διαλλακτικό** και στόχος του είναι να μην παραλειφθεί κάποια πτυχή του θέματος χωρίς έρευνα. Ξέρει να συζητά, να θέτει προβλήματα και να διερευνά απαντήσεις. Επομένως, **το διερευνά αντικειμενικά**, πράγμα που αποτελεί στοιχείο επιστημονικής μεθοδολογίας. Η επιφυλακτικότητα του Αριστοτέλη σχετίζεται με τα βιώματα της κατάρρευσης της αθηναϊκής δημοκρατίας στην εποχή του. Εμπιστεύεται, όμως, τους πολλούς και αυτό είναι αξιοσημείωτο. Ίσως έτσι εξηγείται η απόλυτη σιωπή του για τα στρατιωτικά και πολιτικά επιτεύγματα του μαθητή του Αλέξανδρου, τα οποία οδήγησαν στην εξαφάνιση της αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας.

4. Ποια είναι η βάση της επιχειρηματολογίας του Αριστοτέλη;

Στον πυρήνα της επιχειρηματολογίας του Αριστοτέλη βρίσκεται **η έννοια της οργανικής ολότητας**. Ο λαός που συνέρχεται σε συνέλευση και απαρτίζει ένα πολιτικό σώμα παύει να έχει τις ιδιότητες του κάθε μέλους του και αποκτά νέες. Το λαϊκό σώμα δεν είναι σωρός αλλά οργανικό όλον. Με την πρόσμειξη ιδιοτήτων προσλαμβάνει μιας άλλης τάξεως ενότητα. Ο Αριστοτέλης λειτουργεί ρεαλιστικά. Γνωρίζει ότι στο πλαίσιο μιας συνεργασίας, μιας συνέλευσης, μιας ομαδικής προσπάθειας οι ατομικές ιδιότητες πολλαπλασιάζονται και το τελικό αποτέλεσμα ενδέχεται να είναι γινόμενο των αρχικών, ατομικών ικανοτήτων και όχι απλά ένα άθροισμα.

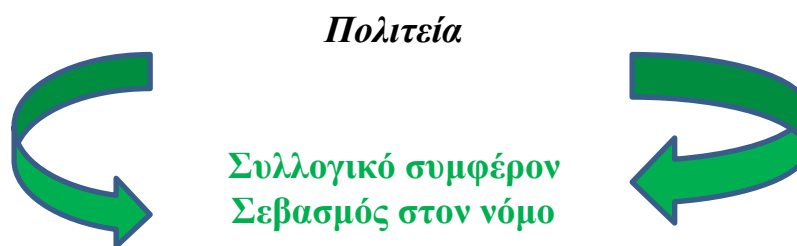
4. Ο Αριστοτέλης τεκμηριώνει την αξία της θεωρίας του με το παράδειγμα, την αναλογία και ένα τεκμήριο. Να εντοπίσετε τους τρόπους αυτούς και να τους αναλύσετε.

- ✓ Με το **οἶον** εισάγει ο φιλόσοφος ένα **παράδειγμα** (εμπειρική μέθοδος). Αυτό αναφέρεται στα **δείπνα** που γίνονται με την οικονομική συνεισφορά πολλών, τα οποία είναι πλουσιότερα από εκείνα που πραγματοποιούνται με έξοδα ενός, όσο πλούσιος και αν είναι αυτός. Συμφορητόν δείπνον ονομάζεται η συνεστίαση πολιτών, κατά την οποία ο καθένας φέρνει στο τραπέζι τη συνεισφορά του σε τρόφιμα και ποτά. Η λέξη είναι μάλλον δημιούργημα του φιλοσόφου.
- ✓ Στη συνέχεια ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί μία παρομοίωση – **αναλογία**. Εισάγεται με το **ὥσπερ**. Η αναλογία αντλείται από τον χώρο της μυθολογίας, όπου συναντάμε τερατόμορφα πλάσματα με πολλά χέρια και πόδια. Καθώς ο καθένας διαθέτει ένα μόριο αρετής και σωφροσύνης, αν όλοι μαζί οι πολίτες ενώσουν τις δυνάμεις και τις ικανότητές τους, τότε θα ενεργούν σαν ένας άνθρωπος που έχει πολλά πόδια, χέρια και αισθητήρια όργανα, εξαιρετική εξυπνάδα και αρετή, δηλαδή διαθέτει πολλές σωματικές, ηθικές και πνευματικές ικανότητες συγκεντρωμένες.
- ✓ Τέλος, με τους συνδέσμους **διό και** εισάγεται ένα **νέο τεκμήριο**. Η περίοδος **δε λειτουργεί ως κατακλείδα** της παραγράφου. Στους μουσικούς και δραματικούς αγώνες ορίζονται ως κριτές των έργων των μουσικών και των ποιητών όχι ειδήμονες αλλά απλοί άνθρωποι, οι οποίοι δε διαθέτουν ειδικές γνώσεις. Ωστόσο, θεωρούνται ικανοί ως σύνολο να κρίνουν καλύτερα από τους ειδικούς. Οι ικανότητες των επιμέρους ατόμων επιμερίζονται στην εξέταση των διαφόρων λεπτομερειών του κρινόμενου έργου και στο τέλος αθροίζονται κατά κάποιον τρόπο, με αποτέλεσμα όλοι να κρίνουν το έργο στο σύνολό του.

Στους δραματικούς αγώνες της Αθήνας. Οι κριτές των αγώνων ήταν δέκα, οι οποίοι δεν ήταν ειδήμονες. Προέρχονταν με κλήρωση από το σύνολο των πολιτών. Ο καθένας έγραφε την κρίση του σε μία πινακίδα και το αποτέλεσμα προέκυπτε από τις κρίσεις που αναγράφονταν στις πέντε από τις δέκα πινακίδες. Έτσι, εκφραζόταν η γνώμη όλων των Αθηναίων πολιτών.

6. Ποιο πολίτευμα προκρίνει ο Αριστοτέλης;

Ο φιλόσοφος θεωρεί αποτελεσματικότερη την άσκηση εξουσίας από τους πολλούς. Πιστεύει ότι η **λαϊκή κυριαρχία** μπορεί να εξασφαλίσει καλύτερα τους στόχους της συλλογικής ευτυχίας συγκριτικά με τις περιπτώσεις που την εξουσία την ασκεί ένας μονάρχης ή βασιλιάς ή οι ολίγοι ευγενείς ή πλούσιοι. Το πολίτευμα που στηρίζεται στη λαϊκή κυριαρχία είναι αυτό που θεμελιώνεται στην **αρχή της πλειοψηφίας**. Αυτό το πολίτευμα είναι η δημοκρατία. Βέβαια, για τον Αριστοτέλη προτιμότερο σύστημα διακυβέρνησης είναι η **«πολιτεία»**. Πρόκειται για μορφή ιδεώδους πολιτεύματος που στηρίζεται στην αρχή της πλειοψηφίας και στο οποίο η πλειονότητα των πολιτών ασκεί την εξουσία αποσκοπώντας στο συλλογικό συμφέρον και σεβόμενη τον νόμο.

7. Χορηγηθέντων: θεωρείτε ότι το ρήμα έχει τη σημερινή σημασία (χορηγώ = παρέχω, προμηθεύω) ή την αρχαιοελληνική, αυτή που προέρχεται από τον χορηγόν (χορηγώ = καλύπτω τη δαπάνη για τον σχηματισμό χορού σε μία παράσταση δράματος / μεταφορικά: παρέχω τα μέσα, εφοδιάζω). Πώς αποδίδουν τη λέξη οι δύο μεταφραστές;

Η μετοχή χορηγηθέντων προέρχεται από το ρήμα της αρχαίας ελληνικής χορηγώ, του οποίου η αρχική σημασία είναι:

- πληρώνω τη δαπάνη για την παρουσίαση χορού σε δημόσιες γιορτές. Από αυτή τη σημασία προέκυψε με διεύρυνση η νεοελληνική σημασία:
- καταβάλλω σε κάποιον ένα χρηματικό ποσό.
Στο αριστοτελικό κείμενο το ρήμα έχει μεταφορική λειτουργία, αφού δε γίνεται αναφορά σε χορηγούς δραματικών ή μουσικών αγώνων αλλά σε συνδαιτυμόνες. Οι δύο μεταφραστές αποδίδουν το χωρίο

τῶν ἐκ μιᾶς δαπάνης χορηγηθέντων:

- ✓ από εκείνα που γίνονται με έξοδα ενός μόνο ανθρώπου (Μολονότι η αναφορά γίνεται σε μια λειτουργία εστίασης, προτιμάται ο ειδικότερος όρος χορηγία > το ρήμα αρχίζει να παίρνει τη νεοελληνική του σημασία)

8. Ποια ιδιαίτερα στοιχεία θεωρεί ο Αριστοτέλης ότι πρέπει να έχει το άτομο ως χαρακτήρας, για να συνεισφέρει στην κοινή συλλογική προσπάθεια άσκησης της εξουσίας;

ἀρετῆς καὶ φρονήσεως/ περὶ τὰ ἥθη καὶ τὴν διάνοιαν

❖ διαίρεση αρετών σε ηθικές και διανοητικές

Η αρετή και η φρόνηση αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου ως πολίτη, προκειμένου να συνεισφέρει στην κοινή συλλογική προσπάθεια άσκησης της εξουσίας. Οι πολλοί ως σύνολο, όταν διαθέτουν ένα μόριο αρετής και φρόνησης, μπορούν να ασκήσουν την εξουσία ωφελιμότερα και αποδοτικότερα από τους λίγους και άριστους.

9. Ο Πλάτων και ο Σωκράτης δίνουν προτεραιότητα στον ειδήμονα, δηλαδή τον ειδικό που είναι ικανός να λάβει τις ορθές αποφάσεις. Ο Αριστοτέλης δίνει προτεραιότητα στο πλήθος, στους πολίτες που αθροιστικά διαθέτουν περισσότερη αρετή και φρόνηση, για να ασκήσουν πολιτική εξουσία. Ποιος από τους φιλοσόφους σφάλλει;

Ο Σωκράτης και ο Πλάτωνας ακολουθούν την **αριστοκρατική παράδοση**, σύμφωνα με την οποία η αρετή και η εξυπνάδα αποτελούν προνόμιο των λίγων. Αντίθετα, ο **Αριστοτέλης** στα Ηθικά Νικομάχεια θεωρεί ότι η **αρετή είναι έξις** που διαμορφώνεται μέσα στην πόλη, με την άσκηση και τη σωστή παιδεία. Συνεπώς, όλοι μπορούν να αποκτήσουν τουλάχιστον ένα μόριο της αρετής και της φρόνησης, ώστε να συμβάλουν στην άσκηση της εξουσίας και στη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Άρα, η απάντηση είναι υποκειμενική.

10. Ο Αριστοτέλης γράφει:

« Αυτός που δίνει την εντολή να κυβερνά τα πάντα ο νόμος, ορίζει να κυβερνά ο Θεός μόνο και το λογικό. Αντίθετα, αυτός που θεωρεί προτιμότερο να εξουσιάζει ο κάθε άνθρωπος εγκαθιστά μαζί με αυτόν στην εξουσία και το θηρίο. Διότι και οι επιθυμίες του ανθρώπου μοιάζουν με του θηρίου, αλλά και τα πάθη της ψυχής διαφθείρουν ακόμα και τους άριστους άνδρες, όταν γίνουν άρχοντες.» (Πολιτικά, 1287a 32-36)

Να συγκρίνετε τις θέσεις του Αριστοτέλη όπως διατυπώνονται στην ενότητα και στο δεδομένο χωρίο.

Στο χωρίο των Πολιτικών ο φιλόσοφος προκρίνει τη **διακυβέρνηση της πολιτείας** όχι από ένα άτομο αλλά **από τους νόμους**. Η αρχή του ενός δεν μπορεί να είναι χρηστή, σωστή και δίκαιη, διότι **η φύση του ανθρώπου** είναι τέτοια, ώστε να καταλαμβάνεται από τις **επιθυμίες και τα άλογα πάθη**, όταν βρεθεί στην εξουσία. Άρα, είναι προτιμότερο να μην εμπιστευόμαστε την εξουσία στα χέρια ενός ανθρώπου, ο οποίος ρέπει προς την αυθαιρεσία και την αδικία, αλλά στον νόμο, ο οποίος έχει θεϊκή προέλευση και συμφωνεί με τον λόγον. Η άποψη που διατυπώνεται στο χωρίο συμφωνεί με τις αριστοτελικές θέσεις της ενότητάς μας. Άλλωστε, ο Αριστοτέλης επιδοκιμάζει το πολίτευμα της υγιούς δημοκρατίας με την προϋπόθεση ότι το πλήθος διαθέτει φρόνηση και αρετή.

11. Να διαβάσετε το κείμενο του Montesquieu που ακολουθεί και να συγκρίνετε τις απόψεις του με τη θέση του Αριστοτέλη «πολλοί καθώς είναι, ... αρετή και εξυπνάδα.»

«Αμέσως μόλις οι άνθρωποι συγκροτούν μια κοινωνία, εξαφανίζεται το αίσθημα της αδυναμίας τους. Οι κρατικές υποθέσεις είναι ανάγκη να βαδίζουν με έναν ρυθμό. Αλλά ο λαός έχει ή ενεργητικότητα ή πολύ λίγη. Κάποτε με εκατό χιλιάδες χέρια ανατρέπει τα πάντα. Άλλοτε με εκατό χιλιάδες πόδια δεν προχωράει καλύτερα από τα έντομα.»

Ο Αριστοτέλης πρεσβεύει ότι οι πολλοί, όταν διαθέτουν ένα μόριο αρετής και φρόνησης, ως σύνολο έχουν πολλαπλάσια ικανότητα από το κάθε επιμέρους άτομο. Ο Γάλλος διανοούμενος θεωρεί ότι, όταν οι άνθρωποι συγκροτούν μια πολιτική κοινωνία, εξαφανίζονται τα ελαττώματα και οι αδυναμίες του καθενός, με αποτέλεσμα ως σύνολο να έχουν μεγάλη δύναμη. Ωστόσο, διακρίνει ένα μειονέκτημα στο πλήθος. Πιστεύει ότι ο λαός δε γνωρίζει το μέτρο και επιδεικνύει άλλοτε μεγαλύτερη και άλλοτε μικρότερη ενεργητικότητα από ό,τι πρέπει. Ενώ οι κρατικές υποθέσεις επιβάλλεται να βαδίζουν με έναν συγκεκριμένο και σταθερό ρυθμό, οι πολλοί άλλοτε είναι ορμητικοί και δραστήριοι και άλλοτε υπερβολικά νωθροί και αργοί. Έτσι, άλλοτε επιχειρούν παράτολμες ρήξεις και τομές και άλλοτε καταλαμβάνονται από αναβλητικότητα, με αποτέλεσμα να μη λαμβάνεται καμία απόφαση και τα πράγματα να παραμένουν στάσιμα.

12. Η αρετή και η φρόνηση θεωρούνται από τον φιλόσοφο βασικά χαρακτηριστικά των πολιτών που συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας. Σήμερα είναι το ίδιο απαραίτητα;

Η θέση του φιλοσόφου έχει διαχρονική αξία. Το ζητούμενο στην εποχή μας είναι συνδυασμός της δημοκρατίας με τις αξίες της ηθικής αρετής και της διανοητικής ικανότητας, οι οποίες εγγυώνται την ορθή άσκηση της εξουσίας. **Η άνοδος της ηθικής και πνευματικής στάθμης των πολιτών** μπορεί να προσφέρει αποτελεσματικότερα **αντισώματα απέναντι στην προπαγάνδα και στη χειραγώγηση** που συχνά επιχειρούνται. Εξάλλου, ο μεγαλύτερος κίνδυνος που αντιμετωπίζει η δημοκρατία προέρχεται από την άγνοια, την αδιαφορία, τον ατομικισμό και τη χαμηλή ηθική και πνευματική στάθμη του λαού. Όλα αυτά δημιουργούν το κατάλληλο περιβάλλον, ώστε οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι να ασκούν εξουσία συχνά σε βάρος του λαού.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Αριστοτέλης, Πολιτικά, Δ 4. 2 – 3, 1291b30-39

Η δημοκρατία εμφανίζει με την πάροδο του χρόνου διαφορετικές εκδοχές και ποιότητες. Ο φιλόσοφος θα παρουσιάσει ιεραρχημένες τις μορφές της. Σε αυτή την ενότητα περιγράφει την τελειότερη μορφή δημοκρατίας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι γνωρίζετε για την αριστοτελική διάκριση των πολιτευμάτων;

Ο φιλόσοφος διακρίνει τα πολιτεύματα σε ορθά και παρεκκλίσεις με κριτήρια:

- ✚ Τον αριθμό όσων ασκούν εξουσία
- ✚ Τον στόχο που υπηρετούν

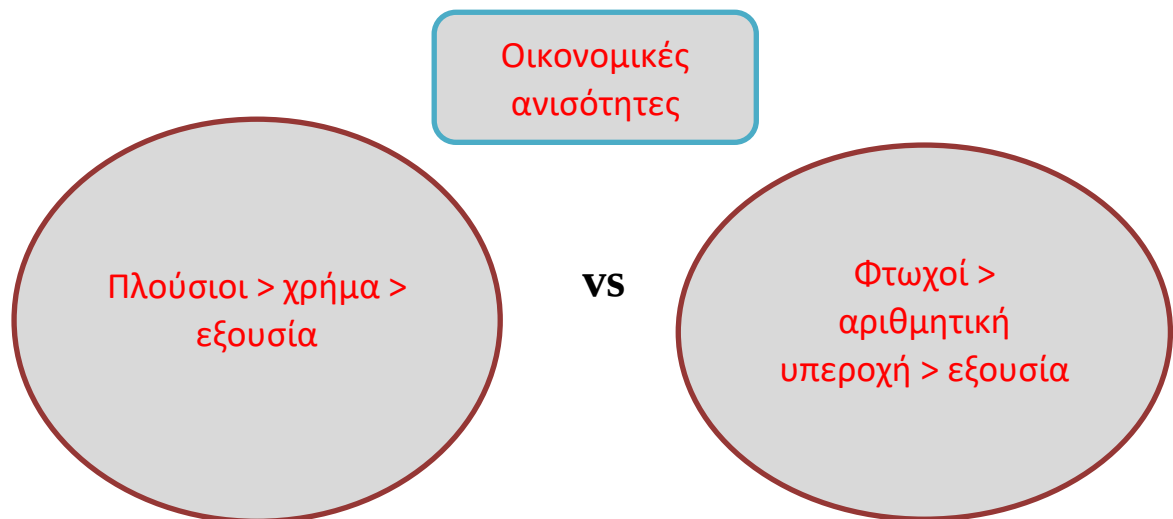
Ορθά πολιτεύματα (αποβλέπουν στο κοινό συμφέρον)	Παρεκκλίσεις / παρεκβάσεις των ορθών πολιτευμάτων
Βασιλεία (μοναρχία)	Τυραννία (υπηρετείται το συμφέρον του μονάρχη)
Αριστοκρατία	Ολιγαρχία (υπηρετείται το συμφέρον των πλουσίων)
Πολιτεία (υπηρετείται το συμφέρον του συνόλου)	Δημοκρατία (υπηρετείται το συμφέρον των απόρων)

Η διάκριση των πολιτευμάτων από τον φιλόσοφο αποκαλύπτει τον πολιτικό του στοχασμό. Η ανάπτυξη και η ευδαιμονία της πόλης δεν εξαρτώνται από τον αριθμό όσων ασκούν εξουσία αλλά από τα κίνητρα και τους στόχους τους. Έτσι, υπάρχει **καλή και κακή μορφή της εξουσίας του ενός, των λίγων και των πολλών.**

2. Ποια είναι τα θεμελιώδη γνωρίσματα της δημοκρατίας;

➤ Ισότητα (τὸ ἴσον, ἰσότης)

Ο Αριστοτέλης στο πλαίσιο του αδιαμφισβήτητου ρεαλισμού του θεωρεί δεδομένη την ύπαρξη των οικονομικών ανισοτήτων (πλούσιοι # φτωχοί). Επίσης, γνωρίζει ότι οι οικονομικές διαφορές συχνά τείνουν να διευρυνθούν σε κοινωνικές ή και πολιτικές διαφορές. Έτσι, διαβλέπει τον κίνδυνο της αντιπαλότητας για την υπεροχή και την εξουσία. Οι πλούσιοι θα βασιστούν στις δυνατότητες που τους δίνει το χρήμα, για να κυριαρχήσουν στην πόλη. Οι φτωχοί θα βασιστούν στην αριθμητική τους υπεροχή. Μπροστά σε αυτή την ένταση διαβλέπει ο φιλόσοφος ότι η δημοκρατία θα κινηθεί προς την κατεύθυνση της μεσότητας, που εδώ συμπίπτει με την πολιτική ισότητα και τη δικαιοσύνη. Η ισότητα για τον Αριστοτέλη έχει και έντονη ηθική απόχρωση, ώστε ταυτίζεται σχεδόν με τη δικαιοσύνη, εκτός από το προφανές πολιτικό της νόημα.

Οι δύο μεγάλες κοινωνικές ομάδες έχουν τα ίδια δικαιώματα και προνόμια στη δημοκρατία. Είναι όλοι οι πολίτες ίσοι μεταξύ τους και έχουν εξίσου τη δυνατότητα να συμμετέχουν στη διακυβέρνηση και τα αξιώματα. Η ισότητά τους κατοχυρώνεται από τον νόμο.

Άπορος = αδιάβατος, δυσχερής, δύσκολος, αμήχανος (μεταφορικά) και εν τέλει φτωχός. Οι άποροι ταυτίζονται με τον δήμο, ενώ οι εύποροι με τους άριστους / τους ολίγους. Η δημοκρατία είναι το πολίτευμα στο οποίο κυριαρχούν οι άποροι, το πλήθος.

➤ Ισχύς του νόμου (φησίν ὁ νόμος)

Είναι πάγια η αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι θεμέλιο της δημόσιας ζωής είναι ο νόμος και η υπακοή σε αυτόν. Στη δημοκρατία ο νόμος έχει αυξημένη και αποφασιστική ισχύ.

➤ Ελευθερία (μάλιστ' ἔστιν ἐν δημοκρατία)

Το πολίτευμα που κατεξοχήν βασίζεται στην ελευθερία αλλά και παράγει την ελευθερία είναι η δημοκρατία. Η **ελευθερία** είναι χαρακτηριστικό της δημοκρατίας, όχι μόνο με το νόημα ότι στο πολίτευμα αυτό μπορεί να ζει κανείς ως βούλεται αλλά και με το νόημα ότι στο πολίτευμα αυτό **τα αξιώματα προορίζονται για όλους τους πολίτες**. Γνώρισμα της ελευθερίας είναι το εν μέρει (με τη σειρά) άρχειν και άρχεσθαι. Η ανάδειξη στα **δημόσια αξιώματα** με κλήρωση θεωρείται στοιχείο **γνήσια δημοκρατικό**.

Αλλά:

1. Η εκλογή σε αυτά θεωρείται στοιχείο αριστοκρατικό, αφού δεν έχουν όλοι τις ίδιες δυνατότητες να εκλεγούν. Κάποιος που διαθέτει περιουσία ή φήμη ή μεγάλη μόρφωση έχει περισσότερες πιθανότητες να εκλεγεί σε σχέση με κάποιον άλλο που δεν τα έχει αυτά.
2. Επίσης, η ελευθερία αναφέρεται αποκλειστικά στους ελεύθερους άνδρες πολίτες (αποκλείονται οι δούλοι και οι γυναίκες, που θεωρούνται από τον Αριστοτέλη άνθρωποι κατώτεροι από την ίδια τη φύση τους).

➤ Συμμετοχή (κοινωνούντων πάντων μάλιστα τῆς πολιτείας ὁμοίως)

Το δημοκρατικό πολίτευμα δικαιούται περισσότερο από κάθε άλλο πολίτευμα τον συγκεκριμένο τίτλο «**πολιτεία**». Διότι κατεξοχήν η δημοκρατία προϋποθέτει την ύπαρξη και τη συλλογική δράση των πολιτών. Αντιθέτως, για τα άλλα πολιτεύματα άλλες πηγές πολιτικής δράσης λειτουργούν ως κινητήρια δύναμη.

Τυραννία / μοναρχικά πολιτεύματα > η επιθυμία και ο λόγος του τυράννου αποκλειστικά

Ολιγαρχία > οι επιδιώξεις των πλούσιων και των ισχυρών

Η χρήση του ρήματος **κοινωνώ** δείχνει ότι δεν πρόκειται για μια επιφανειακή, περιστασιακή συμμετοχή στις λειτουργίες του κράτους αλλά για δομικό όρο του πολιτεύματος και ουσιώδη ανθρώπινη λειτουργία. Η συμμετοχή των πολιτών, βέβαια, είναι αυτονόητη στο πλαίσιο της άμεσης δημοκρατίας. Όμως, παραμένει κριτήριο ποιότητας και διαρκές ζητούμενο και της έμμεσης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

Η τριπλή επανάληψη του «**μάλιστα**» εξυπηρετεί την εξής λεπτή σκέψη: η δημοκρατία διασφαλίζει τον ανώτατο βαθμό ελευθερίας και ισότητας, αν μεγιστοποιείται ο βαθμός ισότιμης συμμετοχής στο πολίτευμα.

Συμμετοχή > ελευθερία + ισότητα

➤ **Αρχή της πλειοψηφίας** (κύριον δὲ τὸ δόξαν τοῖς πλείοσιν)

Ο Αριστοτέλης διατυπώνει τη διαχρονικά θεμελιακή αρχή της δημοκρατίας: επικρατεί η θέση των περισσοτέρων. Το ουσιαστικό δόξα παραπέμπει στην τυπική έκφραση για τις αποφάσεις της αθηναϊκής εκκλησίας του δήμου: έδοξε τη βουλή και τῷ δήμῳ. Δεν πρόκειται για μια απλή γνώμη των περισσότερων αλλά για μια πολιτική τους απόφαση.

3. Ποιο είναι το ιδεώδες πολίτευμα για τον Αριστοτέλη;

Το ιδεώδες πολίτευμα το ονομάζει **Πολιτεία**. Η αριστοτελική πολιτεία είναι ένα **πολίτευμα – μεσότητα**, στο οποίο:

- ✓ κυβερνούν οι πολίτες της μέσης κοινωνικής τάξης και της μέσης οικονομικής κατάστασης
- ✓ Είναι το τέλειο πολίτευμα στο οποίο την εξουσία ασκεί η πλειονότητα των πολιτών αποβλέποντας στο συμφέρον όλων και τη συλλογική ευτυχία. Αυτό είναι **το κατεξοχήν πολίτευμα**, αφού στον πυρήνα της λειτουργίας του βρίσκονται όντως οι πολίτες ως δρώντα πολιτικά υποκείμενα.

Αντιθέτως, **στη δημοκρατία η πλειοψηφία ασκεί την εξουσία**, η οποία κατ' ανάγκην αποτελείται από πολίτες που δεν έχουν περιουσία ή έχουν πολύ μικρή περιουσία. Αυτοί αποβλέπουν πρωτίστως **στην εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων** και όχι στο κοινό συμφέρον. Συνεπώς, συχνά παρασύρονται από τους δημαγωγούς.

4. Εξετάστε τον υποθετικό συλλογισμό και το ύφος του φιλοσόφου.

Εἴπερ γὰρ ἐλευθερία μάλιστ' ἔστιν ἐν δημοκρατίᾳ, καὶ ἰσότης, οὕτως ἂν εἴη μάλιστα

Η υποθετική πρόταση είναι η προκείμενη του υποθετικού συλλογισμού και το συμπέρασμα είναι η κύρια πρόταση (απόδοση). Η **μετριοπάθεια**, η αντικειμενική αποστασιοποίηση και γενικότερα οι **προσωπικές επιφυλάξεις** του φιλοσόφου φαίνονται από:

- ✓ Τη χρήση του υποθετικού λόγου
- ✓ Τη δυνητική ευκτική
- ✓ Την προσθήκη της παραβολικής πρότασης

5. Τίνος θέματος η παρουσίαση ολοκληρώνεται σε αυτή την ενότητα;

Ολοκληρώνεται **η παρουσίαση του πρώτου είδους της δημοκρατίας** και στη συνέχεια ο Αριστοτέλης προχωρά στη διερεύνηση των άλλων αξιολογικά κατώτερων τύπων δημοκρατίας. Στο κείμενο αναφοράς περιγράφεται αυτή που έχει ως κύριες αξίες την ελευθερία και την ισότητα.

6. Να εντοπίσετε δύο σημεία του κειμένου στα οποία ο φιλόσοφος αναφέρεται ρητά σε τρέχουσες αντιλήψεις της εποχής του.

Τα σημεία με τις αντιλήψεις της εποχής του:

- ❖ Δημοκρατία μὲν οὖν ἔστι πρώτη μὲν **ἡ λεγομένη** μάλιστα κατὰ τὸ ἴσον.
- ❖ Εἵπερ γὰρ ἐλευθερία μάλιστ' ἔστιν ἐν δημοκρατία, καθάπερ **ὑπολαμβάνουσί τινες**, καὶ ἰσότης
Με τη μετοχή «λεγομένη» και την παραβολική πρόταση διευκρινίζει ότι όσα αναφέρει δεν αποτελούν προσωπικές του εκτιμήσεις. Η σαφήνεια ως προς την πατρότητα των θέσεων του κειμένου αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του επιστημονικού λόγου.

7. Ως ρεαλιστής φιλόσοφος ο Αριστοτέλης λαμβάνει υπόψη ορισμένα πραγματικά δεδομένα. Ισχύει κάτι τέτοιο και για το συγκεκριμένο κείμενο αναφοράς;

Ο φιλόσοφος επεξεργάζεται τα πραγματικά δεδομένα, για να δομήσει τους συλλογισμούς του και να εξαγάγει συμπεράσματα. Χρησιμοποιεί λογικά επιχειρήματα, που αντλούνται από την εμπειρία και την πραγματική ζωή. Στο κείμενο αναφοράς:

- ❖ Αναφέρεται στους νόμους που ισχύουν στις δημοκρατικές πολιτείες, σύμφωνα με τους οποίους έχουν οι εύποροι και οι άποροι τα ίδια πολιτικά δικαιώματα
- ❖ Δέχεται ως δεδομένο ότι η ελευθερία και η ισότητα αποτελούν καταστατικές αρχές του δημοκρατικού πολιτεύματος
Με τη χρήση της οριστικής εκφράζει το πραγματικό - ισχύον. Με την υποθετική πρόταση δείχνει μετριοπάθεια. Η έκφραση **ἀνάγκη** ἐστὶ δηλώνει ότι το συμπέρασμα στηρίζεται σε αδιάσειστα πραγματικά δεδομένα και προκύπτει κατά λογική αναγκαιότητα.

8. Με βάση τα γνωρίσματα της δημοκρατίας θεωρείτε ότι η αρχαιοελληνική δημοκρατία δηλώνει ό,τι και η σημερινή;

Γενικά τα βασικά γνωρίσματα της δημοκρατίας που παρατίθενται στο κείμενο αναφοράς αντιστοιχούν στις θεμελιώδεις αρχές της νεότερης και σύγχρονης δημοκρατίας. Η βασικότερη διαφορά είναι ότι οι σύγχρονες δημοκρατίες είναι αντιπροσωπευτικές, ενώ στην αρχαία Αθήνα και σε άλλες πόλεις υπήρχε άμεση δημοκρατία.

9. Είναι η δημοκρατία ένα ιδανικό άριστο και απαρασάλευτο πολίτευμα ή η ποιότητά της εξαρτάται από την ιστορική εφαρμογή της;

Η ποιότητα της δημοκρατίας εξαρτάται από την ιστορική της εφαρμογή και επαναπροσδιορίζεται διαρκώς από τα δρώντα πολιτικά υποκείμενα, **τους πολίτες**. Επίσης, **ο νόμος** υπόκειται σε διαρκή αναθεώρηση, γιατί αναπροσαρμόζεται στις κοινωνικές ανάγκες και συνθήκες. Η πολιτική αντιπαράθεση μεταξύ **κοινωνικών ομάδων**, που προσδιορίζεται με όρους οικονομικούς, διαμορφώνει **ομάδες πίεσης**, οι οποίες διεκδικούν μεγαλύτερη συμμετοχή στην άσκηση της εξουσίας. Ακόμη, η προσέγγιση της **ελευθερίας**, που συνδέεται με την ανεκτικότητα και την απρόσκοπτη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας, συνδέεται με το πνευματικό επίπεδο της κοινωνίας. Επομένως, η δημοκρατία δεν αποτελεί έναν τύπο πολιτεύματος που στηρίζεται σε θεσμούς και κανόνες απαρασάλευτους. Άλλωστε, αρκετές φορές έχει εκφυλιστεί λόγω της επιρροής των επιτήδειων δημαγωγών, που κολακεύουν τον λαό και τον μετατρέπουν σε μάζα που εύκολα ετεροκατευθύνεται.

10. Να αξιολογήσετε την επανάληψη ορισμένων λέξεων στο κείμενο. Γιατί επιμένει ο φιλόσοφος σε αυτές;

Το ουσιαστικό **δημοκρατία** χρησιμοποιείται πέντε φορές. Άλλωστε, αυτό είναι το βασικό θέμα της ενότητας. Επίσης, λέξεις που αποδίδουν τα γνωρίσματά της επαναλαμβάνονται, όπως η πολιτική **ισότητα** (το ίσον, ισότης), η ισότιμη πρόσβαση στην εξουσία (ομοίους, ομοίως), **η αρχή της πλειοψηφίας** (πλείων, τοις πλείοσι).

11. Ο ένας μεταφραστής χρησιμοποιεί τη λέξη πλειοψηφία και ο άλλος τη λέξη πλειονότητα. Υπάρχει ουσιαστική διαφορά στο νόημα;

Ο Λυπουρλής αποδίδει το επίθετο πλείων με τη λέξη πλειοψηφία. Ο Π. Λεκατσάς το μεταφράζει πλειονότητα. Οι δύο λέξεις είναι ετυμολογικά συγγενείς, προέρχονται από το επίθετο πλείων και παραπέμπουν στο πλήθος. Όμως:

Πλειοψηφία = το μεγαλύτερο ποσοστό των ψήφων ή των ψηφοφόρων

Πλειονότητα = το μεγαλύτερο μέρος ενός πλήθους

ΑΡΑ: η λέξη πλειοψηφία ως πολιτικός όρος αποδίδει το νόημα ακριβέστερα, καθώς παραπέμπει στη θεμελιώδη δημοκρατική αρχή της πλειοψηφίας

12. άπάντων: ποιοι συμπεριλαμβάνονται στην αντωνυμία; Θεωρείτε σωστή τη χρήση της;

Η λέξη **άπαντες** σημαίνει **όλους χωρίς καμία εξαίρεση**. Στο χωρίο συμπεριλαμβάνει όλους τους πολίτες μιας πολιτικής κοινωνίας. Ωστόσο, η ιδιότητα του πολίτη δεν αναγνωριζόταν σε όλα τα μέλη της κοινωνίας. Οι μέτοικοι, οι δούλοι, οι γυναίκες δεν είχαν δικαίωμα συμμετοχής στα όργανα και τις εξουσίες της πόλης. Τέλος, οι γεωργοί και οι χειρώνακτες δεν είχαν χρόνο να συμμετέχουν στη νομοθετική και στη δικαστική εξουσία ούτε ήταν παρόντες στις περισσότερες συνεδριάσεις της Εκκλησίας του Δήμου. Συνεπώς, δεν μπορούν να θεωρηθούν πολίτες. Άρα, περιορίζεται το σώμα των ανδρών που μπορούν να θεωρηθούν πολίτες